

Zmago Šmitek

Grob v mongolski stepi

Kaj vemo o usodi nadporočnika Zagoričnika?

ŠMITEK Zmago, dr., redni profesor v pokoju, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana

355.082:929Zagoričnik

GROB V MONGOLSKI STEPPI

Kaj vemo o usodi nadporočnika Zagoričnika?

Članek opisuje doslej neznano življenjsko usodo slovenskega častnika Zagoričnika na Kitajskem ob začetku prve svetovne vojne in okoliščine njegove smrti v Notranji Mongoliji. Prispevek temelji na kritični analizi virov in literature v kontekstu nasprotujočih geopolitičnih interesov velesil na ozemlju Kitajske.

Ključne besede: Zagoričnik, Slovenija, Kitajska, Notranja Mongolija, W. R. von Pappenheim, prva svetovna vojna.

ŠMITEK Zmago, PhD, Professor (retired), Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana

355.082:929Zagoričnik

A GRAVE IN THE MONGOLIAN STEPPE

What do we know about the fate of first lieutenant Zagoričnik?

The article describes the hitherto unknown destiny of a Slovenian officer called Zagoričnik in China at the outbreak of World War I and the circumstances in which he died in Inner Mongolia. The article is based on a critical analysis of sources and literature in context of opposing geopolitical interests of great powers on the territory of China.

Key words: Zagoričnik, Slovenia, China, Inner Mongolia, W. R. von Pappenheim, World War I

Po koncu prve svetovne vojne so slovenski povratniki iz ruskega, še posebno iz sibirskega in srednje-azijskega vojnega ujetništva, o zanimivih doživljajih pripovedovali svojcem, pa tudi sovaščanom, ki so se ob večerih zbirali okoli ognjišč. Starejši ljudje se še danes živo spomnijo takšnih zgodb.¹ Nekateri iznajdljivi veterani so svoje spomine objavili tudi v knjižni obliki (v 20. in 30. letih 20. stoletja: Josip Grdina, Martin Muc, Aleksander Ličan, Jakob Grčar, mnogo pozneje tudi Janez Jurca).² Če so pri opisih svojih pustolovščin v prostranstvih onkraj Urala tudi nekoliko pretiravali, jim tega ne zamerimo, saj je to prispevalo k številu prodanih knjižnih izvodov in s tem k zaslužku. Tudi v drugih državah, ki so nastale na pogorišču avstroogrske monarhije (npr. v Avstriji, na Češkem in Poljskem), je bila tovrstna literatura zelo popularna in se jo je prijelo ime »legionarska literatura«, ker so se v metežu oktobrske revolucije ujetniki različnih narodnosti umikali prek Sibirije proti mejam Kitajske skupaj s tako imenovano »češko legijo«. ³ Drugi so posamično bežali proti domu prek meja Afganistana in Perzije. ⁴ Ni pa jih bilo malo, ki so se pridružili revoluciji in po svojih močeh pripomogli k njenemu uspehu. ⁵

Če bi svojo zgodbo lahko povedal nekdanji nadporočnik Zagoričnik, bi se marsikomu ježili lasje, saj je bila zadnja pustolovščina, v kateri je sodeloval, tudi po mnenju tujih poznavalcev »vredna peresa kakšnega Karla Maya«. ⁶ Vendar se ni vrnil in tudi o kraju njegove smrti imamo le približne podatke. Njegov pravi grob v mongolski stepi ni bil nikoli obeležen, namesto njega pa stoji na dvorišču nemškega veleposlaništva v Pekingju spominski kamen, na katerem so izpisana imena in primki članov majhne odprave, ki ji je pripadal. Medtem ko so mena drugih udeležencev navedena v celoti, pa je Zagoričnik, nekoliko skrivnostno, zapisan le s svojim priimkom. ⁷

Skrivnostna oseba pa je Zagoričnik tudi zato, ker ga v uradnih popisih častnikov avstroogrske vojske ni mogoče najti, tako kot tudi ne njegove personalne mape

v dunajskem *Kriegsarchivu*. ⁸ Tudi če bi bil razglašen za nadporočnika šele po smrti, bi vendarle moral biti prej poročnik in zato tudi registriran v popisih oficirskega kadra armade *k.u.k.* Je bil morebiti kljub svojemu slovenskemu priimku nemški in ne avstrijski vojak?

Zagoričnikova zgodba je bila tesno povezana s človekom, ki je bil tedaj nemški vojaški ataše v Pekingju. Imenoval se je Werner Arthur Herbold Rabe von Pappenheim in je bil sin hessenskega barona, rojen 13. septembra 1877. V domači protestantski cerkvi v Liebenau je bil leta 1891 »z dobrim znanjem sprejet v krščansko religijo«. Po opravljeni gimnaziji se je odločil za vojaško kariero in se šolal v Berlinu, kjer je leta 1896 dosegel oficirski naziv. Ko je na Kitajskem leta 1900 prišlo do velikega upora in obleganja evropskih ambasad, je prostovoljno vstopil v prvi vzhodnoazijski pešadijski regiment in se udeležil različnih vojaških akcij na Kitajskem. Tam je ostal kar dve leti in pol. V začetku leta 1903 se je vrnil v domovino in si v naslednjih letih na vojaški akademiji pridobil naslov nadporočnika, potem pa do leta 1909 obiskoval seminar za »orientalske« jezike na kraljevski univerzi v Berlinu. Vmes se je poročil, napredoval v čin stotnika in leta 1911 v naziv stotnika generalštaba. Ker je bil poznavalec kitajskega in japonskega jezika, je najprej skoraj dve leti služboval na Japonskem, oktobra 1912 pa je bil kot vojaški ataše dodeljen nemški ambasadi v Pekingju. ⁹

Obe njegovi službeni zadolžitvi sta bili pomembnejši kot bi lahko sklepali na prvi pogled. Japonska je po uspešni vojni proti Rusiji, leta 1904-1905, postala resni tekmelec v igri imperialističnih sil za prevlado na Kitajskem. To je sicer poskušala že desetletje prej med japonsko-kitajsko vojno, a ji je intervencija Rusije, Francije in Nemčije vzela pridobljeno ozemlje. Poslej se je na Japonskem le še okrepilo gibanje za aktivno vlogo pri gospodarski, kulturni in politični prenovi Azije. Vplivni so bili zagovorniki ekspanzionistične politike, ki so svoje težnje pojasnjevali z doktrino panaziatizma. V njem so videli tekmovanje med »belo« in »rumeno« raso in so želeli postati voditelji »azijske revolucije«. ¹⁰ V ta namen so se povezali celo z muslimanskimi nacionalisti v različnih delih Azije in zunaj nje, ki so sledili vizijam panislamizma ali (v primeru otomanskih in mladoturških intelektualcev) panturanizma. Japonski propagator panaziatizma, Kakuzo Okakura je islam imenoval celo »konfucianizem na konju z mečem v roki«. ¹¹

¹ Prim. Ravbar Morato, *Kruh in ribe*, str. 161-162.

² Grdina, *Štiri leta v ruskem ujetništvu*; Muc, *Skozi Sibirijo*; Ličan, *Spomini iz Sibirije*; Grčar, *Deviška zemlja v krvi*; Grčar, *Preko morij v domovino*; Jurca, *V daljavi so želje*.

³ Šmitek, *Klic daljnih svetov*, str. 56.

⁴ Prav tam, str. 58.

⁵ Glej npr. Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije: 1912-1918.

⁶ Schmidt, *The Diversionary Operation of a German Military Attaché in China in 1915*, str. 25-27.

⁷ Za opozorilo na Zagoričnika sem hvaležen avtorjema knjige Gerd Kaminski – Else Unterrieder, *Von Österreichern und Chinesen, Berichte des Ludwig Boltzmann Institutes für China und Südostasienforschung*, Nr. 13, Europaverlag: Wien-München-Zürich 1980, str. 539, 561 (op. 22).

⁸ *Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1909, 1912, 1913, 1914*, Wien 1908, 1911, 1912, 1913.

⁹ Burmeister, *Der geheimnisvolle Tod des Werner Rabe von Pappenheim*, str. 109-114.

¹⁰ Brij, *A vision of empire*, str. 150-152.

¹¹ Okakura, *Ideals of the East*, str. 4.

Vsem tem združenjem je bilo skupno, da so nasprotovale interesom zahodnoevropskih kolonialnih velesil, pa tudi ruskega cesarstva.¹² Čakala so le na primeren trenutek za uresničenje svojih ciljev, ki je prišel s kitajsko revolucijo leta 1911, predvsem pa z začetkom prve svetovne vojne. Tedaj sta tudi Nemčija in Avstroogrška skušali izrabiti to nakopičeno in dokaj kaotično energijo. Nemci so Turkestan videli kot pomembno geostrateško središče. Skupaj s Turki so leta 1915-1916 poslali v Afganistan vojaško odpravo, ki je emirja Habibullaha skušala prepričati, da bi začel vojaške akcije proti Rusiji in angleški Indiji.¹³ Istočasno je turški vojaški minister Enver Paša pripravil načrt za zasedbo in pripojitev Turkestana, mitične »pradomovine« Turkov in se tudi sam postavil na čelo tega gibanja, dokler ni bil leta 1922 ubit v spopadu z boljševiki blizu Dušanbeja v Tadžikistanu. V tvegano igro na veliki geopolitični šahovnici Azije je bil pomembno vpleten tudi baron Pappenheim.

V pekinški mednarodni srenji je bil znan kot prijeten, celo šarmanten družabnik. Ob nemški napovedi vojne Rusiji, 1. avgusta 1914, pa so se tudi zanj začeli težki časi. Odnosi z diplomati drugih ambasad so se zaostrili; obtoževali so ga, da tihotapi orožje in novači vojake. Kljub nemškim poskusom, da bi Kitajsko zapletli v vojno z Rusijo, je razglasila svojo nevtralnost, zato so se Rusi po transsibirski železnici lahko preskrbovali s prepotrebni ameriškim in japonskim strelivom. Nemški vrhovni štab je takoj odločil, da je treba železniške transporte na tej progi za vsako ceno prekiniti. Manjše diverzije, ki so jih izpeljali s pomočjo lokalnih gverilcev, ki jih je pridobil nemški konzulat v Mukdenu, niso imele dolgoročnega uspeha, hkrati pa so Ruse opozorile, da je treba progo še bolj budno varovati.¹⁴ Zato je bil v odločilno akcijo poslan Pappenheim s svojim malim moštvom, v katerem se je znašel tudi nadporočnik Zagoričnik.

Nekateri avtorji trdijo, da je bil Zagoričnik prebežnik iz sibirskega vojnega ujetništva,¹⁵ kar pa se izkaže za malo verjetno ob podatku, da so prvi avstrijski begunci iz sibirskih taborišč začeli prihajati v Peking novembra 1915 in so šele tedaj navezovali stike z avstrijskim in nemškim veleposlaništvom.¹⁶ Ali je bil za člana ekspedicije izbran le zaradi svojih vojaških veščin ali tudi zato, ker je razumel kaj ruščine, ali pa bi se lahko z rusko govorečimi sporazumeval celo v slovenščini, je težko presoditi. Nemčija in Avstroogrška sta bili vojni zaveznici, zato bi Zagoričnikovo udeležbo lahko imeli tudi za domoljubno dejanje.

Nemški generalštabni ukaz se v arhivskih virih ni ohranil, posredno pa je dokumentiran v Pappenheimovem poročilu z dne 1. decembra 1914. Iz tega je razvidno, da je skrivaj sestavil odpravo, ki bi razstrelila dva ključna objekta železnice: predor skozi gorovje Hsingan na odseku Tsitsikar – Hailar in most Nonni pri Tsitsikarju. Ti kraji so ležali v severovzhodni Notranji Mongoliji na meji med Rusijo in Kitajsko, na mandžurskem odseku transsibirske železnice, ki pelje do tihomorskega pristanišča Harbina. Mesto Hailar (v pinyinu Haila'er) je nastalo iz kitajske utrdbe, postavljene leta 1734 in je bilo sprva malo pomembno; hiter razvoj pa je dočakalo po letu 1899 prav kot železniško postajališče. Ker je bila etnična sestava prebivalstva zelo raznolika, je celotno območje uživalo avtonomijo vse do leta 1910. Tedaj je bilo mesto Hailar začasno preimenovano v Hulun. Sledil je val uporov lokalnega prebivalstva, najbrž tudi z rusko pomočjo. Tsitsikar (tudi Tsitsihar, v pinyinu Qiqihaer, staro ime Naun Koton) je bil tedaj pod rusko upravo, čeprav je spadal v kitajsko mandžursko provinco. Med boksarsko vstajo leta 1900-1901 ga je zasedel ruski general Pavel K. Rennenkampf, da bi zavaroval prometno pot proti Harbinu. Potovanje v te odročne in še vedno nemirne kraje je gotovo zahtevalo od vsakogar veliko odločnosti in discipline. Že jeseni v stelah zapihajo mrzli sibirski vetrovi, pozimi pa se temperature v zasneženi pokrajini lahko spustijo tudi na trideset stopinj pod ničlo. Naneslo je tako, da je potovanje Zagoričnikove skupine potekalo prav sredi zime.

Konec decembra 1914 je Pappenheim zapustil Peking pod pretvezo, da odhaja na lovski izlet. Poleg Zagoričnika se je skupini pridružil še njegov avstrijski tovariš, nadporočnik Heinz Werrlein, jedro pa so sestavljali Nemci: konjeniški podoficir dr. Fritz Pferdekämpfer, poznavalec jezikov; konjeniški poddesetnik Ludwig Ruf, strokovnjak za razstreliva; Wilhelm Müller, trgovec in poveljnik Landwehra; Friedrich Quappe, progovni mojster šantunške železnice ter konjeniški poročnik Hermann Berger. Spremljalo jih je več domačinov, ki so bili vodiči, ali pa so skrbeli za tovarne živali. Po nekaterih podatkih je bilo tedaj v karavani petdeset kamel, naloženih s srebrnimi palicami, razstrelivom in orožjem, pa najbrž tudi z zalogami hrane.¹⁷ Gotovo so bili med živalmi tudi jezdnji in tovarni konji. Drugi viri poročajo, da so tik pred ciljem imeli le dvajset kamel in pet (tovornih?) konj, medtem ko so bili jahalni konji najbrž tako samoumevni, da sploh niso bili omenjeni.¹⁸

¹² Selçuk, *Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam*, str. 66-94.

¹³ Torma, *Turkestan-Expeditionen*, str. 124 ter 134 in dalje.

¹⁴ Burmeister, str. 114.

¹⁵ Burmeister, str. 115.

¹⁶ Kaminski – Unterrieder, str. 539.

¹⁷ Burmeister, str. 115.

¹⁸ Schmidt 1999, str. 25. Glej tudi: Jürgen Schmidt, *Die Beschaffung geheimer Informationen durch amtliche Einrichtungen des Deutschen Reiches in China 1896-1917*, v: *Women and Gender in Chinese Studies*, Nicola Spakowski and Cecilia Milwertz (eds.), *Berliner China-Hefte* 29 (2005), Berlin: Lit Verlag 2006, str. 119.

Werner Rabe von Pappenheim na Japonskem (1913)
(Burmeister, *Der geheimnisvolle Tod*, str. 109-123)

Ker se ataše ni vrnil na svoje mesto, so se marca 1915 o tem razpisali tuji časopisi v Peking. Nemško veleposlaništvo se je branilo, da ni vedelo ničesar o Pappenheimovem načrtu in da je želel zapustiti Kitajsko zaradi vojnih razmer. Za to krinko pa je že pripravljalo novo akcijo. Po nesrečnem koncu Pappenheimove misije sta skušala nalogo izpolniti druga dva nemška prostovoljca, Fritz Klicker in Carl Nimz (Nimtz). Peking sta zapustila 4. aprila 1915. Predvidevamo lahko, da sta si izbrala pot prek nenaseljenih predelov, podobno kot njun predhodnik. Ko sta imela do Hailarja le še sto kilometrov, sta ugotovila, da se je o njunem prihodu razvedelo. Uspelo se jima je izmakniti iz nastavljene pasti in se v begu za življenje vrniti v Peking meseca julija po skupaj 2500 kilometrih poti.¹⁹

Pappenheimova naloga je bila tako stroga tajnost, da o smrti svojih mož sprva nista izvedeli niti njegova in Quappejeva žena, ki sta živeli v Peking. Pappenheimova soproga je verjela uradni nemški verziji in je kasneje celo potovala v Turčijo, da bi se tam sestala s svojim možem.²⁰ Resnica pa je bila drugačna in bolj tragična.

Bolj zgovorni so ruski arhivski dokumenti, ki so bili objavljeni šele nedavno. Iz njih je razvidno, da je osmega aprila 1915 ruski vojni minister, general Suhomlinov, obvestil carja Nikolaja II., da je bila sredi januarja istega leta v Notranji Mongoliji zajeta skupina osmih Nemcev, štirih Kitajcev in enega Mongola z dvajsetimi kamelami in petimi konji, na poti od Kalgana (današnjega mesta Zhangjiakou, severno od Pekinga) proti vzhodni kitajski železnici. Skupina je imela s sabo razstrelivo za uničenje železniških zgradb na odseku Tsitsikar-Hailar.²¹ Na poti tja so pri plemenskih poglavarjih iskali pomoč. Enemu od njih so ponudili za tristo najemniških vojakov bajnih petdeset tisoč rubljev.²² Ruski arhivski viri razkrivajo tudi, da je 20. februarja 1915 zahodno od posestva lokalnega fevdalca Babudšaba eksekucijo ujetnikov opravilo 18 mongolskih vojakov, ki so trupla polili z bencinom iz zalog ekspedicije in jih zažgali. O tem je poročal ruski vojaški ataše na Kitajskem, N. M. Morel 17. maja 1915.²³ Podatke je potrdil še ruski veleposlanik v Pekingu, Kuprenski, v telegramu 14. julija.²⁴ Sredi leta 1915 je ruski generalni štab predlagal odlikovanje in denarno nagrado za »trgovca« Grigorija Šadrina in Abrahama Berkoviča, ker sta poslala ruskemu konzulatu v Hailarju obvestilo o prihodu nemške skupine.²⁵ Ker so Rusi dovolj zgodaj zaznali nevarnost, so poslali nasproti nemški odpravi posebno enoto 5. transamurskega obmejnega konjeniškega regimenta, s podkupninami pa so na svojo stran pridobili tudi lokalne mongolske veljake.

Če so ti viri zanesljivi, o čemer najbrž ne kaže dvomiti, je mogoče sklepati, da je od zajetja diverzantov do njihove usmrčitve minil dober mesec dni. Medtem se je odločalo o njihovi usodi. Nekaj več o tem je razkril šele članek, ki je izšel dvajset let kasneje, v začetku januarja 1935, v ruskem časopisu *Zarja* v Harbinu in so ga v angleškem prevodu natisnili tudi nekateri kitajski časniki. V njem se Sergej Ivanovič Polikarpov, nekdanji član ruske carske ambasade v Pekingu, spominja zakonskega para Pappenheim, ki ga je nazadnje srečal maja 1914. Pozimi 1914/1915 pa je s konzulata v Hailarju prek nižjega oficirja in tolmača Šadrina prejel pisno obvestilo karaginskega fevdalca Babudšaba, ki je pripadal karakorčinskim Mongolom, da se je pri njem ustavila tuja karavana in skušala najeti njegove vojake za izvajanje diverzij. Kot dokaz je Babudšab priložil Pappenheimovo vizitko in še nekatere predmete. Odgovorili so mu, naj ekspedicijo uniči in da lahko obdrži vse srebro in osebno premoženje njenih članov, če lahko pošlje nekaj predmetov iz plena.²⁶

²¹ Sergejev, *Novye materialy o dejatel'nosti*, str. 177-178.

²² Schmidt, *The Diversionary Operation*, str. 25-26.

²³ Schmidt, *The Diversionary Operation*, str. 26; Sergejev, str. 179.

²⁴ Sergejev, str. 180.

²⁵ Schmidt, *The Diversionary Operation*, str. 27.

²⁶ Burmeister, str. 119-120.

¹⁹ Neukamp, *Das Deutsche Eck*, str. 2-3.

²⁰ Burmeister, str. 123.

Grob članov Pappenheimove odprave na nemški ambasadi v Pekingu (*Burmeister, Der geheimnisvolle Tod*, str. 109-123)

Tri tedne kasneje je ta na dveh velikih dvokolesnih vozovih poslal (v Hailar?) eksploziv, Pappenheimovo puško znamke Mauser v futroli, njegov fotoaparati z uničenimi ploščami (ker so jih Mongoli pri pregledovanju osvetlili), njegove beležnice, dnevnik poti in druge predmete.²⁷ Ta razlaga izključuje možnost udeležbe ruskih enot, kar potrjuje tudi dejstvo, da je ruski konzulat v Hailarju že marca 1915 poslal svojo komisijo na kraj incidenta. Vodil jo je konzularni prevajalec V. I. Rykov, ki je skušal rekonstruirati potek dogodkov in je našel kraj upepelitve ter nekaj še ohranjenih ostankov pokojnikov.

Polikarpov je trdil, da je bil Pappenheim obglavljen z mečem. Podobno zgodbo je objavil tudi novinar in azijski popotnik J. Kunst. Slišal jo je od poljskega rudarskega inženirja Kazimirja Groschowskega, ki je bil leta 1916 v Notranji Mongoliji. Vendar je bil po Groschowskem nemški ataše zaboden z mečem od zadaj, medtem ko se je branil pred napadalci. Zgodbo je Groschowski baje objavil tudi v knjigi *Poljaki na Daljnem Vzhodu* (v poljskem jeziku).²⁸ S tem pa se že znajdemo v labirintu govoric, ki jih je podžigala bujna fantazija: tako so npr. Rusi začuda verjeli (mogoče so bili zapeljani z dezinformacijami nemške ambasade v Pekingu), da je Pappenheim s seboj tovoril sestavne dele dveh majhnih letal, s katerima bi zapustil Kitajsko po uspešno izpeljanih diverzijah.²⁹ Polikarpov je v svoji pravkar omenjeni izjavi trdil, da je imel Pappenheim s sabo zaloge »nitroglicerina, shranjenega v šampanjskih steklenicah« in se

še sam čudil, kako mu je to uspelo.³⁰ V drugem ruskem poročilu je omenjen nitrobenzol, kar je vendarle nekaj drugega, verjetno pa prave kemične analize razstreliva nikoli niso opravili. Od dokumentirane razlage odstopa tudi verzija, po kateri je Babudšab predlagal Nemcem premestitev njihovega taborišča. Ko se je to zgodilo, so jahali na čelu karavane, obdani z Mongoli. Ti so nena doma začeli streljati na tujce, njihova trupla pa sežgali.³¹

Šele po vztrajnem in dolgoletnem prizadevanju Pappenheimove vdove Magdalene so nemške oblasti razkrile nekatere dokumente. Ker njen mož ni imel pravega groba, so v začetku tridesetih let na njeno pobudo postavili spominsko ploščo iz granita in bron na vrtu nemške ambasade v Pekingu.³² Družini je kasneje prek Polikarpova uspelo dobiti košček (domnevne) Pappenheimove lobanje za ustrezno odškodnino in ga položiti v domači grob. Na pekinški nagrobni plošči pa so zapisana imena vseh članov njegove odprave, le pri Zagoričniku nekako niso mogli razvozljati njegovega imena in so zapisali samo priimek. A tudi ta pomanjkljivi kenotaf nam je ohranil spomin na neko življenjsko zgodbo, ki je bila povezana s Slovenijo in nato nasilno pretrgana.

Za epilog dodajmo še, da je Kitajska 14. avgusta 1917 formalno napovedala vojno Nemčiji, kar praktično ni imelo drugih posledic kot internacijo preostalih nemških državljanov, ki so še ostali na njenem ozemlju.

²⁷ Burmeister, str. 120.

²⁸ Burmeister, str. 122.

²⁹ Schmidt, *The Diversionary Operation*, str. 26; Sergejev, str. 179.

³⁰ Burmeister, str. 121.

³¹ Burmeister, str. 121-122.

³² Burmeister, str. 118.

Viri in literatura

Viri

- Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije: 1912-1918*, Ljubljana – Maribor 1936.
- Grčar, Jakob: *Deviška zemlja v krvi*, Celje 1936.
- Grčar, Jakob: *Preko morij v domovino*, Celje 1937.
- Grdina, Josip: *Štiri leta v ruskem ujetništvu*, Ljubljana 1925.
- Jurca, Janez: *V daljavi so želje*, Celje 1974.
- Ličan, Aleksander: *Spomini iz Sibirije: Dogodki slovenskega vojaka – ujetnika v svetovni vojni*, Ljubljana 1936.
- Muc, Martin: *Skozi Sibirijo: Zgode in nezgode slovenskega vojaka v svetovni vojni I.-II.*, Ljubljana 1933-1934.
- Neukamp, Hermann: *Das Deutsche Eck*, No. 4, Dezember 1979, str. 2-3.
- Ravbar Morato, Nada: *Kruh in ribe: Od Bržanije prek Trsta do Soče*, Zbirka Glasovi, knj. 32, Celje 2007, str. 161-162 (št. 200).
- Schematismus für das kaiserliche und königliche Heer und für die kaiserliche und königliche Kriegsmarine für 1909, 1912, 1913, 1914*, Wien 1908, 1911, 1912, 1913.
- Sergejev, J. Ju: *Novye materialy o dejatel'nosti germanskoi agentury v Kitae protiv Rossii v 1914-1915 gg., Novaja i novejšaja istorija* 4 (1998), str. 177-180.

Literatura

- Burmeister, Helmut: Der geheimnisvolle Tod des Werner Rabe von Pappenheim: Der Liebenauer Baron und sein Schicksal in China, v: *China 1900*, Burmeister Helmut in Jäger Veronika (ur.), Verein für hessische Geschichte und Landeskunde e. V. 1834, Zweigverein Hofgeismar 2000, str. 109-123.
- Esenbel, Selçuk: *Japan's Global Claim to Asia and the World of Islam: Transnational Nationalism and World Power 1900-1945*, v: *Shadows of the Past: Of Okakura Tenshin and Pan-Asianism*, Brij Tankha (ur.), Calcutta: Sampark 2007, str. 66-94.
- Kaminski, Gerd – Else Unterrieder: *Von Österreichern und Chinesen*, Berichte des Ludwig Boltzmann Institutes für China und Südostasienforschung, Nr. 13, Europaverlag: Wien-München-Zürich 1980.
- Okakura, Kakuzo: *Ideals of the East*, London 1903.
- Schmidt, Jürgen: *The Diversionary Operation of a German Military Attaché in China in 1915*, *International Intelligence History Study Group – Newsletter* 7 (1999), No. 2, str. 25-27.
- Schmidt, Jürgen: *Die Beschaffung geheimer Informationen durch amtliche Einrichtungen des*

Deutschen Reiches in China 1896-1917, v: *Women and Gender in Chinese Studies*, Nicola Spakowski and Cecilia Milwertz (eds.), Berliner China-Hefte 29 (2005), Berlin: Lit Verlag 2006, str. 102-121.

- Šmitek, Zmago: *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*, Ljubljana: Borec, 1986.
- Tankha, Brij: *A vision of empire: Kita Ikki and the making of modern Japan*, New Delhi - Calcutta: Sampark 2003.
- Torma, Franziska: *Turkestan-Expeditionen: Zur Kulturgeschichte deutscher Forschungsreisen nach Mittelasien (1890-1930)*, Bielefeld: transcript Verlag 2011.

Zusammenfassung

EIN GRAB IN DER MONGOLISCHEN STEPPE

Was wissen wir über das Schicksal von Oberleutnant Zagoričnik?

Die Geschichte des Oberleutnants Zagoričnik ist eng verbunden mit dem Mann, der zu Beginn des Ersten Weltkrieges deutscher Militärattaché in Peking war. Es war dies Werner Arthur Herbold Rabe von Pappenheim, Sohn eines hessischen Barons, geboren am 13. September 1877. Er befand sich zur selben Zeit vor Ort wie auch der Protagonist des Beitrags. Einige Autoren behaupten, dass Zagoričnik ein Flüchtling aus der sibirischen Kriegsgefangenschaft war. Dies ist allerdings wenig wahrscheinlich angesichts der Tatsache, dass die ersten österreichischen Flüchtlinge aus sibirischen Lagern im November 1915 nach Peking kamen und erst da Kontakte mit der österreichischen und deutschen Botschaft zu knüpfen begannen. Interessant ist, dass Zagoričnik nicht in den offiziellen Verzeichnissen der Offiziere der österreichisch-ungarischen Armee zu finden ist, ebenso wenig findet man seine Personalakte im Wiener Kriegsarchiv. Auch wenn er erst nach seinem Tod zum Oberleutnant ernannt worden war hätte er zuvor als Leutnant in den Verzeichnissen des Offizierskaders der k. u. k. Armee registriert sein müssen. War er vielleicht trotz seines slowenischen Nachnamens kein österreichischer, sondern ein deutscher Soldat?

Pappenheim stellte zu Beginn des Krieges zwischen Deutschland und Russland auf Befehl des deutschen Generalstabs eine Expedition zusammen, die zwei Schlüsselobjekte der Transsibirischen Eisenbahn sprengen sollte: den Tunnel durch das Hsingan Gebirge auf dem Streckenabschnitt Tsitsikar – Hailar und die Brücke Nonni bei Tsitsikar. Die genannten Orte lagen in der nordöstlichen Inneren Mongolei an der Grenze zwischen Russland und China, auf dem mandschurischen Abschnitt der Transsibirischen Eisenbahn, die zum Ha-

fen Harbin am Pazifischen Ozean führt. In dieser kleinen und geheimen Gruppe wirkte auch Zagoričnik mit.

Ob er nur aufgrund seiner soldatischen Fähigkeiten ausgewählt wurde oder auch, weil er etwas Russisch verstand oder sich mit den russischsprachigen Bewohnern sogar auf Slowenisch hätte verständigen können, ist schwer zu beurteilen. Da Deutschland und Österreich-Ungarn Kriegsverbündete waren, könnte man Zagoričniks Teilnahme auch als patriotische Tat betrachten.

Ende Dezember 1914 verließ Pappenheim Peking unter dem Vorwand eines Jagdausflugs. Neben Zagoričnik schloss sich auch sein österreichischer Kamerad, Oberleutnant Heinz Werrlein, der Gruppe an, deren Kern von Deutschen gebildet wurde. Es waren dies der Kavallerieunteroffizier Dr. Fritz Pferdekämpfer, ein Sprachexperte; der Kavallerieuntergefreite Ludwig Ruf, Fachmann für Sprengstoff; Wilhelm Müller, Händler und Kommandeur der Landwehr; Friedrich Quappe, Streckenmeister der Schantung-Eisenbahn, sowie Kavallerieleutnant Hermann Berger. Begleitet wurden sie von mehreren Einheimischen, die als Führer tätig waren oder sich um die Lasttiere kümmerten. Laut einigen Angaben waren in der Karawane fünfzig Kamele, die mit Silberbarren, Sprengstoff und Gewehren und wohl auch mit Nahrungsvorräten beladen waren.

Pappenheims Aufgabe war so streng geheim, dass zunächst weder seine noch Quappes Ehefrau, die beide in Peking wohnten, vom Tod ihrer Ehemänner erfuhren. Pappenheims Frau glaubte der offiziellen deutschen Version und reiste später sogar in die Türkei, um sich dort mit ihrem Mann zu treffen. Die tragische Wahrheit war jedoch eine andere.

Am aufschlussreichsten sind russische Archivdokumente, die erst vor kurzem veröffentlicht wurden. Aus ihnen ist ersichtlich, dass der russische Kriegsminister General Suchomlinow Kaiser Nikolaus II. am 8. April 1915 darüber informierte, dass Mitte Jänner desselben Jahres in der Mongolei eine Gruppe von acht Deutschen, vier Chinesen und einem Mongolen mit 20 Kamelen und fünf Pferden gefangen genommen wurde, die sich auf dem Weg von Kalgan (heute die Stadt Zhangjiakou, nördlich von Peking) in Richtung östlicher chinesischer Eisenbahn befunden hatte. Die Gruppe führte Sprengstoff zur Zerstörung der Eisenbahnobjekte auf dem Abschnitt Tsitsikar – Hailar mit sich. Auf ihrem Weg suchte sie Hilfe bei Stammeshäuptlingen, wobei sie einem sogar 50.000 Rubel für dreihundert Söldner anbot. Die russischen Archivquellen offenbaren auch, dass am 20. Februar 1915 westlich des Gutes des lokalen Feudalherren Babudschab 18 mongolische Soldaten

die Gefangenen exekutierten, die Leichen mit Benzin aus dem Bestand der Expedition übergossen und sie verbrannten.

Auf Initiative von Pappenheims Witwe und Familie wurde auf dem Hof der deutschen Botschaft in Peking eine Grabplatte mit den Namen aller Expeditionsmitglieder aufgestellt. Nur bei Zagoričnik konnte der Vorname anscheinend nicht eruiert werden, so dass nur der Nachname aufscheint. Aber auch dieses lückenhafte Kenotaph bewahrte die Erinnerung an eine Lebensgeschichte, die mit Slowenien verbunden war und gewaltsam unterbrochen wurde.

Schlagwörter: Zagoričnik, Slowenien, China, Innere Mongolei, W. R. von Pappenheim, Erster Weltkrieg